پښتو تذکرة الاولیا

د

سلیمان ماکو

(٦١٢ هـ ق تالیف)

سریزه، سمون او نښلونی

د

پوهاند عبدالحی حبیبی

پنځوس کاله پخوا زه د هلمند د ناوی د آدم خان په کلی کی، د زړو کتابو د پیدا کولو په اسره، د هغه ځای په ماجتو کی گرځیدم.

لرغونی حجری او د خاورو او گرزونو ډکی طاقچی می پلټلی، چی ډیری زړی او ورستی پاڼی او کاغذونه به هلته، د خزدکو او خېټکانو خوراک و.

دی سره شوړیدلو پاڼو ته چا له دی لاس نه وروی چی د زړو خطی او چاپ سوو قرآنو پاڼی به هم ورسره وی، او خلکو به په دی سبب چی د قرآن عظیم د ځیرو او خوړینو سوو پاڼو بی احترامی و نه سی، دغه به یی په یوه زاړه نریدلی قبر کی اچولی، یا به یی د ماجت په یوه گوښه طاقچه کی ایښوولی، چی د انسان یا حیوان تر پښو لاندی نه سی.

خلك ساده او نالوستی وو، نه پوهیدل، چی ښایی په دغو زړو گرز او دوړ وهلو پاڼو کی به د اسلافو د ارزښتمنو آثارو ځخه، د کوم گټه ور کتاب ځو پاڼی هم وی.

هغه وخت زما د ځوانی ورځی وی، له یوه کلی ځخه به بل کلی ته پلی تلم، اولکی به می تر پښو کښلی چی گوندی داسی یو ځه لاس ته راسی، چی هغه د خوندی کیدو وړ وی.

په دغه تمه او هیله، یوه ورځ، په یوه ماجت کی پر یوه خطی دود وهلی د گرزو ډکه، خزدکو خوړلی نسخه پیښ سوم. دا د حنفی فقه د فروعو د کنز الدقایق یوه د هند چاپ، بی سروپایه شوړیدلی نسخه وه چی د پاڼو په منځ کی یی څلور پاڼی په یوه بل ډول پرتی وی، خو د خزدکو د تطاول وار لا نه و ور رسیدلی.

دا پاڼی دولس نیم سانتی متره پسور او پنځلس سانتی متره اوږدوالی لری، خط یی بد او بی خونده نسخ، خو کله کله نستعلیق ته ورته دی. پر هغسی سپین کاغذ کښل سوی دی، چی په قندهار کی یی کوکانی کاغذ باله (ښایی خوقندی؟)

د مخو د لیکو عدد مختلف دی، مثلا لومړی مخ ١٦ لیکی، دریم مخ ١١ لیکی، څلرم ٩ لیکی، او آخر مخ ١٢ لیکی لری.

په لومړی لیدنه دا ښکاره سوه چی دا پاڼی پښتو دی، او تر لومړی مخ دمخه چی کومه صفحه سپینه ده د متن په خط (هذا کتاب تذکرة اولیا) پر کښل سوی دی.

د دی خط او املا لوستنه زما له پاره ډیر سخت کار و، لس کاله دا پاڼی زما سره نالوستی پاته سوی. خو په ١٣٢٠ ش کال چی ما د پښتانه شعراء لومړی ټوک چاپاوه نو می وکړای سوای چی دا پاڼی گرده ولولم، او د دغه کتاب د ٦٤ او ٦٥ مخ تر منځ، د اصلی پاڼو د عکسونو سره یو ځای، د پښتو ادبیاتو د پلټنی او گروېږنی ډگر ته را ووتلی.

د کتاب مولف سلیمان د بارک خان زوی، په قوم ماکو سابزی، د ارغسان اوسیدونکی و چی په ٦١٢ هجری قمری کال یی دا د اولیاوو تذکره کښلی وه.

د سلیمان د تذکری د دغو څلورو پاڼو تاریخی او ادبی ارزښت له دی جهته ډیر دی، چی د پښتو نثر ډیره لرغونی نمونه موږ ته را سپاری، او بیا دری سوه کاله وروسته موږ د پیر روښان او اخوند درویزه مسجع نثرونه لرو، خو د سلیمان ماکو د نثر په توگه، بله پخوانی نسخه تر اوسه نلرو.

کله چی د دی تذکری دغه پاڼی پیدا سوی، هغه می په دی دا وروسته پنځوسو کلو کی پښتانه شعراء او د پښتو ادبیاتو تاریخ (دوهم ټوک) کی معرفی کړی، او نوری مقالی او څیرنی می هم پر خپری کړی، چی د هېواد په داخل او خارج کی د پوهانو د توجه وړ وگرزیدی.

اوس زما زلمی شاگرد، ښاغلی هیوادمل همت وکیٔ، او دغه سره پاشلی لیکنی او

يادونى يى سره را غونډى كړى چى دا دى اوس اصله لاس ته راغلى نسخه او د هغى نقل د متن په توګه، او زما ځنى څيړنى او څرګندونى يى د مقدمى شرحو او تعليقاتو په توګه يو ځاى ورسره خپريږى.

زه د ښاغلى زلمى د دى زيار مننه كوم، او ده ته د پوهى او څيړنى د زياتوالى او توفيق غواړم، چى سبا ته په حقه زموږ ځاى ونيسى.

كابل، جمال مينه ۲۰،۲،۶۱

د پښتو خادم: عبدالحى حبيبى

سريزه

د پخوانو آريايانو او د اكثرو نورو اقوامو زاړه ادبى آثار منظوم وو او منثور يى ډير لږ پاته دى.

ويدا او اويستا دواړه منظوم وو د سنسكرت زاړه كتب هم اكثر منظوم دى. نو له دى جهته د آريايى اقوامو د نظم تاريخ تر نثر دمخه دى. په دى كى هيڅ شك نسته، چى د ژبى اساس پر نثر اينښودل كيږى مګر څنګه چى بشر خپل پخوانى ادبى آثار په حافظه كى ساتله، او د ليك او تحرير فن لا نه و ايجاد سوى نو د حافظى د ساتلو لپاره نظم تر نثر آسانه و او هر كله به د آريايى اقوامو ريشيانو (شاعرانو) خپل دينى او اجتماعى مطالب نظم كول، او حماسى شاعرانو به خپل جنګى او حماسى اشعار په منظوم ډول پيږودل. د ويدا قديم آثار د دغو ريشيانو د قريحى نتايج دى، اوستا هم د زرتشت او د ده د اتباعو ګيتونه او سندرئ دى، د زاړه يونان ايلياد او اوډيسه هم د هومر حماسى سرودونه دى.

د پښتو ژبى په ادبى تاريخ كى هم موږ ته تر اسلام را وروسته، لومړى منظوم اشعار لاس ته راغلى دى، او د قدماوو په دوره كى تر (۶۰۰هـ ق) دمخه د كوم منثور اثر درک نه لرو، فقط هاشم سروانى (د سالو وږمه) يو كتاب راته معلوم دى، مګر منظوم اشعار خورا

ډیر دی چی لکه پخوانی آریایی متون سینه په سینه را نقل سوی، او وروسته په کتابو کی ضبط سوی، او تر موږ پوری را رسیدلی دی.

ځکه چی پښتو ژبه د قدیمو منظوماتو په شهادت موجوده وه، نو طبعاً به یی نثر هم درلود، مگر ښایی چی د لیك او تحریر د نه والی په سبب (نثر) نه وی ضبط سوی، او که څه هم و، هغه به د زمانی څپو وروسته وړی وی.

په دغه علت نو موږ د قدماوو په دوره کی تر (٦٠٠ ه ق) پوری د پښتو نثر نسو موندلای، او تر دغه وروسته د متوسطینو په دوره کی چی څلور پیړی ده، د نثر نمونی لرو او نثر لیکونکی پښتانه پیژنو چی کتب یی تالیف کړی دی.

د مغلو تر تاړاک دمخه یعنی تر (٦٠٠ هـ ق) پخوا د پښتو ژبی ادبی مراکز، غور، هلمند، ارغنداو او د ترنك ورشو گانی وی، څنگه چی دغه مراکز د مغولو خونخورو لښکرو وران کړل او د مدنیت یوه بولگه یی نه پکی پریښووه، نو ښایی چی د پښتو ډیر کتب او آثار هم ورسره تباه سوی وی.

یو ټینگ دلیل سته چی د (٦٠٠ هـ ق) په حدودو کی چی د نثر کومه نمونه موجوده ده، هغه ډیره پخه او متینه او خوږه ده، د یوی ژبی نثر چی دی درجی ته را رسیږی طبعاً یی باید دمخه ابتدایی مراحل طی کړی وی، څو د طفولیت له مراتبو څخه د رشد او پخوالی درجی ته راغلی وی.

نو له دی خبری څخه استدلال کوو، چی باید ډیر دمخه لااقل دوی دری پیړی پر پښتو نثر تیری سوی وی، څو د اوومی پیړی متانت او پوخوالی یی میندلی وی.

له دی لنډو یادونو وروسته به زه د پښتو د لومړنی تر لاسه سوی نثر لیکوال در وپیژنم او بیا به یی په نثر او خصوصیاتو وږغیږم.

سلیمان ماکو

د تذکرة الاولیا لیکوال

(٦١٢ هـ ق)

د پښتو ژبې له پخوانو لیکوالو او نثر لیکونکو څخه چې تر اوسه معلوم سوی دی یو غټ او مقتدر لیکوال سلیمان ماکو دی.

دی د بارک خان صابزی ماکو زوی دی، چې د قندهار په ارغسان کې اوسیده، د ماکو قبیله تر اوسه هم په لږ تعداد هوری اوسی، او په ابدالیو (درانیو) کې شاملیږي. سلیمان له دې قومه یو پوه لیکوال راوتلی دی، او د پښتونخوا په غرو او رغو کې یې سیاحتونه کړي او د خپل عصر مشهور روحاني او ادبي رجال یې لیدلي دي.

دی پخپله وایي: چې په (٦١٢ هـ) تللی وم او د پښتونخوا په غرو او رغو گرځېدم، او د لویانو مراقد مې لیدل او پلټل، داسې ښکاري چې سلیمان تر دغه مفید او گټور سفر وروسته موفق سو چې د پښتو نومورو بزرگانو په احوال کې یوه تذکرة الاولیا ولیکې او د دوی ویناوې او اشعار په دې کتاب کې خوندي کړي. دا کتاب متاسفانه چې ټول اوس ورک دی، خو لومړي اووه مخه یې ما تر ١٣١٩ ش کال دمخه په قندهار کې وموندل او د هغو مخو عکسونه مې د کابل په سالنامه او بیا په پښتانه شعرأ لومړي ټوک کې خپاره کړل.

سلیمان ماکو د پښتو یو پخواني مورخ او نثر نویس دی، او د ده د نفیس او گټور کتاب دغه څو مخه د پښتو ژبې او ادبي رجالو د تاریخ لپاره داسې مفید ثابت سول چې د ادب او پښتو تاریخ یې تر آبده مرهون دی.

سلیمان ماکو مورخ

د سلیمان تذکره د پښتو مشاهیرو او ادبي رجالو یو مفصل تاریخ دی چې د هر سړي احوال پکې بیانوي د هغه علمي او روحاني مقام ښیي، او بیا یې اشعار او ویناوې را نقلوي.

د تذکرې څو پاڼې چې پیدا سوي دي، دا ځیني معلومیږي چې سلیمان د پښتو مشاهیرو احوال په داسې ډول لیکلي چې پلاني سړي څنگه ژوند کاوه، چیرې اوسیده، پلار، نیکه او کورنۍ یې کومه او چیرې وه؟ اوله هغه سړي څخه د خلکو په خوله او زړو کې کومه وینا او

کوم شعر پاته دی؟

دی په خپل سیاحت کی د کاملانو حضور ته رسیدلی دی او کوم مشاهیر چی مړه وه، د هغو مراقد یی موندلی او لیدلی دی او د تاریخی وقایعو په ضبط کی یی ډیر د قت کړی دی په دیباچه کی پخپله وایی:

په سن دوولس او شپږ سوه د هجری تللی وم او د پښتونخوا په راغو او کلیو گرځیدم او مراقد د اولیاوو او واصلینو می پلټل او په هر لوری می کاملان موندل او د دوی په خدمت کی خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ چی له سفره په کور کښینستم او تناکی می وچاودلی د پښو بیا پاڅیدلم او له ځښتنه می مرستون سوم چی احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چی هغه ویناوی پاته کړی دی او پښتانه یی لولی اوس. [1]

له دی ځخه ښکاری چی سلیمان په تذکره کی خپل مشاهدات او د سیاحت لیدل سوی او کتل سوی معلومات کښلی دی، او لکه پاخه مورخان د خپلو لیدلو او کتلو ځخه حکایت کوی، او یا هغه روایت لیکی چی له پښتنو ځخه یی په ټینگه اورېدلی دی.

د سلیمان تذکره د پښتو د پخوانو شاعرانو په احوال او آثارو کی زموږ یو پخوانی تاریخ او پوخ ماخذ دی هغه اووه مخه چی له دی تذکری ځخه لاس ته راغلی دی د دغو شاعرانو احوال پکی سته:(۱) شیخ بیټنی (۲) ملکیار غرشین (۳) شیخ اسمعیل (٤) قطب الدین بختیار. دا خبره هم باید هیره نه کړو چی سلیمان د پښتو رجالو په تاریخ کی هغه سبك نه دی تعقیب کړی، هغه چی د شیخ عطار په تذکرة الاولیا کی ټاکلی سوی و.

ځکه چی شیخ عطار یوازی د اولیاوو د زهد او تقوی حکایات سره را ټول کړی دی، مگر سلیمان د رجالو د ژوندانه احوال او د دوی اخلاق او کورنی او هم ادبی موقعیت ښیی او په دی ډول یو پوه سړی او سترگور مورخ ښکاری، نو د ده کتاب په حقیقت کی د تصوف کتاب نه دی بلکه د شعر او ادب یوه گرانبها مجموعه ده. [2]

د سلیمان په عصر کی د پارسی ژبی تذکری لیکلی سوی دی چی مشهوری یی هغه د شیخ عطار تذکرة الاولیا او بله د شاعرانو تذکره لباب الالباب ده چی محمد عوفی د (٦١٨ هـ

---

[1] تذکرة الاولیا قلمی

[2] کابل کالنی د ۱۳۱۹ کال گڼه د تاریخچه سبکهای اشعار پښتو مقاله او همدارنگه پښتانه شعرأ لومړی ټوک، ۱۳۲۰ ش د ٦٥–٦٤ مخونو تر مېیځ د تذکرة الاولیا عکسونه. کابل پښتو ټولنه.

ق) په حدودو کی کښلی ده، د شیخ عطار تذکره خو تاریخی ډول کوږټ هیڅ نه لری، اما تر عطار دمخه کشف المحجوب د صوفیانو مقامات او ملفوظات او اخلاق او اقوال بیانوی خو لږ لږ تاریخی احوال هم لری، د سلیمان تذکره یو څه د علی هجویری غزنوی کتاب ته ورته ده.

اما لباب الالباب چی د پارسی ژبی د شاعرانو تذکره ده، هم د دوی احوال او دقیقانه تاریخی کوایف نه لری بلکه زیاته برخه یی د دوی د اشعارو په نمونو ډکه کړی ده.

د سلیمان تذکره دا مزیت لری چی هم د رجالو اخلاق او احوال وایی او هم یی د کلام نمونی لری او هم د دوی روحانی مقامات او د تصوف برخه څرگندوی له دی جهته موږ د سلیمان تذکره د تذکره اولیأ او تذکره شعرأ تر منځ یوه جامعه نسخه گڼو او سلیمان یو بصیر مدقق مورخ او تذکره نگار بولو.

تر سلیمان ماکو دمخه د پښتو ژبی کومه منثوره نمونه موږ ته نه ده معلومه، چی پخوا به د پښتو نثر څنگه و او څه سبك او ډول یی لاره، خو د سلیمان د نثر پوخوالی او متانت دا راته څرگندوی، چی د دغه عصر نثرونه به دغسی پاخه وو او لکه د پارسی نثر چی هم په دغو غزنوی او غوری دورو کی متین او پوخ او خوږ و د پښتو نثر به هم ښه او د فصاحت اصولو ته نږدی و.

د سلیمان ماکو نثر که په تحلیلی سترگو ولیدل سی تر دغو درو عواملو لاندی یی نشو نما راته ښکاره کیږی، او په هغه ادبی محیط کی چی دی نثر وجود موندلی و، هم دا دری عوامل موجود و.

۱– د پښتو ژبی خپل اثر چی سلیمان پښتون و او د پښتو ژبی ویونکی و. نو طبیعی ده، چی دغه عامل به د ده د نثر پر ادبی بنیه او جوړښت پوره اثر درلود. او ښایی چی تر ده دمخه چی کوم نثاران موجود وو، د هغو د لیکولو سبك به هم پر ده دروند اثر لاره.

۲– په پارسی ژبه کی چی کوم لوی ادبی حرکت موجود و، او د سلیمان ماحول یی نیولی و، ضرور به یی د ده پر نثر هم اثر کړی وی.

۳– په دغه عصر کی پارسی نثر ښه رشد موندلی و، هم په غزنی او هم په خراسان او هم په هند کی خپل عروج ته رسیدلی و. تاریخ بیهقی او زین الاخبار او د محمد عوفی لباب الالباب او جوامع الحکایات تاریخ سیستان او بیا طبقات ناصری او نور کتب د دغه عصر

مهم منثور آثار دی، ځکه چی پښتو هم د دغه ادبی چاپېر په منځ کی ژوند کاوه، نو یی اغیزی هم طبیعی وی.

په دغه عصر کی عربی ادب او عربی ژبی هم پوره او بشپړ اثر کړی و. پخپله پارسی نثر هم په ابتدأ کی تر دغه اثر لاندی نشو نما وکړه، او د (۵۰۰ هـ ق) په حدودو کی چی کوم پارسی منثور کتب ولیکل سوه، د عربی ژبی اغیزی پکی ځرگندی دی، ځکه چی پښتانه هم د عربی ثقافت سره په دغه زمانه کی پوره ارتباط لری، پر پښتو هم د عربی اثر سوی دی.

د سلیمان ماکو په حیاتی محیط کی دغه دری سایقه موجود وو، چی هر یو پر ادبی تحول او د لیك او نثر پر ډول باندی طبعا اثر کوی، او زه هم تر دغو درو عواملو لاندی د سلیمان نثر تحلیلوم.

(۱) د ده پښتو

د سلیمان نثر د پښتو ژبی له خوا دوه اړخه لری، چی دواړه هم په ادبی تدقیق او پلټنه کی خورا مهم دی. یو اړخ یی د ادا طرز او جمله بندی او د عباراتو تلفیق او سره نښلول دی، چی څنگه خپل مطالب ادا کوی، څنگه جملی لیکی، او د کلام عمومی سیاق او سباق یی څنگه دی؟

دوهم د ده د نثر کلمات او الفاظ او لغات څنگه دی؟ آیا د ده په پښتو کی هم لکه پخوانی شعرأ ځینی متروک او مړه کلمات سته که یه؟ نو پخپله د پښتو ژبی له پلوه که د ده نثر وسپړل سی روان دی اغلاق او تعقید نه لری اوږدی او پیچلی جملی نه استعمالوی او د طبیعی مکالمی رنگ لری.

سلیمان د عباراتو په تلفیق او سره نښلولو کی استاد دی، او عبارات یی لنډ لنډ او واضح دی، جملی سره پریکوی او هری مبتدأ ته بیل خبر ورکوی، د متعددو معطوفو مبتداوو د پاره په یوه خبره اکتفا نه کوی، او هم له دی جهته یی نثر وضاحت او سلاست لری. او جزیل کلام باله کېږی.

د پښتو ژبی اصلی او طبیعی رنگ هم دغه دی، چی خبری یی پری پری وی، او هر کلام ځانله مستقل وی او ډیر معطوفات ونه لری، او یوه پر بله بار سوی جملی نه وی، چی پخوانی پارسی کی هم د نثر لیکلو مقبول سبك دغه و. مگر وروسته چی د مغولو د دوری ناوړه نثر

رواج سو، دغه وضاحت او جزالت او خوږ والي يې بايلود. لاندې د دواړو ژبو څخه مثالونه وګورئ. د ابو الفضل بيهقي سره پريکړې او واضحې جملې: *پس رسول بر پاى خاست و منشور و نامه را بر تخت نهاد و امير بوسه داد و بوسهل زوزنى را اشارت کرد تا بايستد و خواندن گرفت*.[3]

د عطا ملك جويني اوږده او سره نغښتلې معطوف عبارات چې څو قرنه تر بيهقي وروسته د مغولو د دورې په سبك ليکل سوي دي: *به سبب تغيير روزگار و تاثير فلك دوار و گردش گردون و اختلاف عالم بوقلمون مدارس درس مندرس، و معالم علم منطمس گشته و طبقه طلبه آن در دست لگد کوب حوادث پايمال زمانه غدار و روزگار مکار شدند، و به صنوف صروف فتن و صحن گرفتار، و در معرض تفرقه و بوار معرض سيوف آبدار شدند و در حجاب تراب متوارى ماندند*.[4]

په پخوانۍ پارسي کې د بيهقي او د ده معاصرينو ليك له طبيعي محاورې څخه ليرې نه دی، اما د مغلو تر دورې وروسته اکثر ليکونه د محاورې له پوله دوني ليرې دي چې فرق يې په لومړۍ نظر سرې ته ښکاري.

د سليمان ماکو پښتو نثر هم د پارسي د پخې انشا رنګ لري. کوم نثر چې په غزنوي دوره کې له ۴۰۰ هـ ق نه تر ۵۰۰ هـ ق پورې مروج و. لاندې جملات د نمونې په ډول د سليمان ماکو له تذکرې څخه راوړل کيږي:

نقل کاوه سي چې په روزګار د غازي شهاب الدين چې په ډيلي کې هغه ستر واکمن ټاټوبې ور وښانده او هورې مړ سو."[5]

خلاصه

د سليمان نثر د عمومي محاورې څخه ليرې نه دی، جملې يې پرې پرې دي، وضاحت لري، مقاصد لنډ لنډ ادا کوي، د يوې جملې خبر په بله پورې معلق نه پريږدي او ځيني هسې

[3] تاريخ بهقي ص۴۸

[4] جهانکشاى جويني ج ۱ ص ۴ .

[5] د سليمان ماکو تذکره.

زاړه تعابیر او ادبی مصطلحات هم لری چی اوس نسته.

د مثال په ډول *تیاکی وچاودلی د پښو*. چی مقصد یی په خپل مسکن کی آرام کول او هوسایی ده.

ډیر *زښت یی ووژل*. چی په اوسنی اصطلاح له لومړیو دوو کلمو څخه یوه کافی ده، او دواړی نه وایو او دا *زښت*–زخت هغه د دری–پارسی سخت دی، چی د تاکید لپاره په سامانی او غزنوی پارسی کی ډیر مستعمل و او اوس هم موږ په پښتو کی کله کله وایو مثلا *سخت یی وواهه*. بل ځای وایی *پر نړی د ستن ړغو وه* یعنی پر دنیا یی د روحانیت او ستانه توب آوازه وه، چی اوس نه *دستن* او نه *د ړغو* کلمات سته او نه داسی تعبیر څوک کوی. ښایی چی دا د هغه وخت تعابیر وی، چی اوس له ژبی څخه وتلی او مهجور دی.

دغسی نور ډیر کلمات په دی یو څو مخو کی مومو چی اوس یی په ژبه کی استعمال نادر دی او مړه ګڼل کیږی مثلا ګروهیدل *(ګرویدن)* مصدر پخوا موجود و، او د متقدمینو په دوره کی اصلی عنصر او ماده‌ګروه د عقیدی معنی در لوده، لکه چی د شیخ رضی او نصر لودی په اشعارو کی د ګروه کلمه راغلی ده، دلته د سلیمان ماکو په نثر کی د دی مادی څخه وګروهید په فعلی ډول راغلی دی، چی معنی یی *ګرویدن و عقیده کرد ده*. دا کلمه په وروستیو ادباوو کی هم مستعمله وه، مثلا خوشحال خان خټك وایی:

نه یی زړه په ما نرمیږی نه ګروهیږی
خدایه څه می سریکار شه له کافره

بمیا *(بومیا)* پخوا د رهبر او مرشد په معنی و، سلیمان لیکی: څو چه *بمیا سو د وګړیه* یعنی د عوامو رهنما سو، چی اوس دا کلمه متروکه او مړه ده.

دغسی دی: پاړکی (قطعه شعر) ستر ښتن (خدای بزرګ) ګڼون (شمار) کول (خاندان) دښن (دشمن) جوبله (جنګ) او نور کلمات راوړی چی اوس نه دی مستعمل او اکثر دغه کلمات تر ۱۰۰۰ه پوری لا هم په شعری دیوانو کی لیدل کیږی اما له محاوری څخه وتلی دی.

۲– د پارسی اثر

د پارسی ژبی د نثر اثر هم د سلیمان په انشأ کی ښکاری او دا د محیط یوه طبیعی اغیزه ده، چی ژبه هیڅکله ځان نسی ځنی ژغورلای، ځنی تراکیب او جملی د سلیمان

په نثر کی سته چی خاص د پارسی تراکیبو رنګ لری، مثلا مضاف الیه دمخه کول، لکه: *او تڼاکی وچاودلی د پښو* چی دغه باید داسی وی: د *پښو تڼاکی وچاودلی* او نور دغسی تراکیب چی د پارسی ژبی اثر پکی ښکاره دی.

سلیمان که څه هم د پارسی کلمات ډیر نه راوړی، او اکثرا پښتو سوچه الفاظ لیکی، خو بیا هم د ده نثر د پارسی کلماتو له خلطه نه دی خالی او دغه محیطی اثر یی قبول کړی دی، وګوری دی د روزګار کلمه کټ مټ هغسی استعمالوی، لکه د پارسی ژبی پاخه پخوانی لیکوال.

بیهقی لیکی: *و به روزگار سلطان ماضی چون معدان والی مکران گذشته شد.*

سلیمان وایی: په *روزګار د غازی شهاب الدین چی پر کفر یرغل و.* بل ځای لیکی: په *روزګار د شیخ بیټنی کی د ده ورور سړبن نومیده.*

دغه نور خالص پارسی کلمات هم د ده په نثر کی سته، لکه درخواست، سپاس، درود، خاکپای، خدای مهربان او نور... چی د پارسی ادبی اغیزی د سلیمان په نثر کی راښیی، او دا اغیزی په یوه مشترک چاپیر کی د ژبو تر منځ یو طبیعی او حتمی امر دی، مخصوصا د پښتو او پارسی تر منځ چی له ډوی ریښی څخه دوی اریایی ژبی دی.

۳– د عربی اثر

د سلیمان په نثر کی تر پارسی د عربی ژبی اثر هم ډیر او دروند ښکاری او د دی علت همدا دی چی عربی په دغو وختو کی د پښتنو دینی او درسی ژبه وه، او که به چا له علمه سره مینه درلوده، هغه طبعا عربی زده کوله، ځکه علم یوازی په عربی ژبه کی و، او داسی هم ښکاری چی سلیمان یو متدین او تصوف ته مایل او د دینی علومو طالب سړی و، ځکه چی دغه ټول په عربی و نو به سلیمان عربی کتب لوستلی وی، او د ده د حیات په څاپیر کی به د عربی ادبی او دینی او تصوفی اثر خورا کلك او هم ډیر و.

د عربی اثر یوازی په پښتو نثر کی نه دی، بلکه د سامانی او غزنوی دوری د پارسی نثر په شهکارونو لکه د بلعمی تاریخ او تفسیر طبری او د بیهقی تاریخ آل سبکتگین او نورو ټولو کی د عربی نثر هسی واضح او ښکاره اثرونه لری، او د پارسی په نثر کی په څرګند ډول، نو پښتو نثر خو له یوی خوا مستقیما د عربی تر اثر لاندی و او له بلی خوا یی له پارسی نثره

استفاده کوله چې هغه هم د عربی له اغیزو څخه خالی نه و، نو له دغو دوو جهتو څخه د سلیمان په نثر کی د عربی اثرونه خورا څرګند او ښکاره دی.

یو پښتون معاصر لیکوال د سلیمان پر نثر هسی لیکی: "غټه خبره چې په دی نثر کی نظر ته راځی دا ده چې په دی کی عربی رنګ معلومیږی، جمله بندی او ادا د پارسی د عربی تاثیر لاندی ده. زه دا نه شم ویلای چې هغه وخت ګوندی د پښتو طبیعی آهنګ دغسی و،بلکه کیدی سی، چې پخپله سلیمان د عربی تعلیم یافته اوسی، نو ده چې د پښتو نثر لیکلی دی، طبعا د عربی تر اثر لاندی راغلی دی. د سلیمان په عربی تعلیم باندی دا خبره دلالت کوی، چې د ده په نثر کی عربی الفاظ لکه قطب، قدوة الواصلین، مراقد او داسی نور شته، او صحیحه خبره دا ده چې په دغه وخت کی پرته له عربی څخه بله د تعلیم ذریعه وه هم نه."

دا چې موږ وویل چې د ده په نثر کی د عربی اثر معلومیږی، د لاندی جملو څخه ښه تر څرګندیږی:

۱. وایم حمد او سپاس د لوی خاوند.

۲. نقل کاندی چې شیخ بیټنی هوسید په غره د کسی باندی.

۳. سربڼ نه درلود زامن.

٤. خدای مهربان د اسماعیل په برکت سربڼ ته نصیب کړه دونی زامن چې تر وس تیر سو ګڼون د هغو.

٥. ږکه سوه مزکه د پښتنخا د دوی په کول.

په پورته جملو کی د عربی رنګ څرګند دی. څوک چې د عربی سره آشنایی لری، هغوی پخپله پوهیږی زه نه غواړم چې د نحو او جمله بندی د اصولو په بیان چې یو رقم تحصیل د حاصل دی، خپل مضمون اوږد کړم هو دومره قدری به ووایم چې دغه جملی نن ورځ موږ په پښتو کی څه رنګ ادا کوو وګوری:

۱. د لوی خدای حمد او سپاس وایم.

۲. داسی نقل کاندی چې شیخ بیټنی د کسی په غره اوسیده.

۳. سربڼ زامن نه درلودل.

٤. مهربان خدای د اسماعیل په برکت سړبن ته دونی زامن ورکړه چې اوس د هغو ګڼون تر وس تیر شو.

۵. د دوی په کول د پښتونخوا زمکه ړکه شوه.[۱]

اوس که موږ د سلیمان ماکو دغه څو جملې په غور وګورو نو په ټولو جملو کې فعل تر خپلو متعلقو مفاعیلو دمخه راغلی دی، چې دا د عربي اثر ښکاری، مثلا که لومړی جمله په عربي وی نو به *الحمدلله العظیم* وی چې د پښتو جملې رنګ یې هم دغسې دی. او د عربي د تقلید اثر پکې ځلیږی، او دا د عربي ژبې د جمله بندی تقلید له ۴۰۰ هـ ق څخه په پارسي کې هم مروج و، چې د بیهقی دا جملې یې ښه څرګندوی: *امیر گرد بر گرد قلعه* بگشت، جنگ *جایها بدید، ننمود پیش چشمش و همت بلند و شجاعش آن قلعه و مردان بس چیزی.* بل ځای وایی: *امیر نشاط شراب کرد، و ننمود بس طربی که دلش سخت مشغول بود.*

په پښتو جملو کې چې د سلیمان له نثر را واخستلی سوی، کټ مټ دغه اثر څرګند دی، لکه چې هم تاسې ته ښکاره سوه دغسې هم *نقل کاوه سی* یا *هسې نقل کاندی* د عربي اثر دی، چې لیکوالو به د عنعنې پر وخت راوړ او دا رسم هم په پښتو او هم په پارسي کې پاته سوی دی.

د سلیمان ماکو د نثر ممیزات

اوس هم چې د پښتو د لومړی نثر اساسی عناصر یعنی د پښتو او پارسي او عربي اغیزی وڅیړلی سوی یو څو مهم ادبي ممیزات هم لاندی ذکر کیږی، چې په دی نثر کې لیده سی.

۱. ایجاز

د سلیمان د نثر یو څرګند مزیت د جملو ایجاز دی، چې دغه ممیزه یې د پارسي له قدیمه نثره سره شریکه ده، تر غزنویانو دمخه تر (۴۰۰ هـ ق) پخوا د پارسي نثر نهایت مواجز او جملې یې لنډی دی، چې دی مطلب ته ما دمخه اشاره وکړه.

---

[۱] کابل کلنی ۱۳۱۹ ش کال ۳۴۲ مخ د مرحوم خادم لیك

۲. توصیف او توضیح

د سلیمان په نثر کی ځینی جملی داسی سته چې فقط د توصیف او ښو څرګندولو لپاره راوړلی سوی دی، دا مزیت د پارسی په سامانی سبك کی لږ و، خو د غزنوی دوری لیکوالو ښه پسی ډیر کړ او د مطلب د روښانولو لپاره یی ځینی پله پسی جملی راوړلی چی مقاصد ښه پسی واضح سی.[۷]

د مثال په ډول: *په ویاله د ارغسان هوسیږم او په دی ځمکو پایږم.* بل مثال: *شیخ بیټنی هوسید په غره باندی او هلته دیره و.* بل مثال: *د دوی په خدمت خاکپای وم، او هر کله په سلام ورته ولاړ.* چی په دغو مثالو کی دوهمی جملی د توضیح او توصیف لپاره راغلی دی.

۳. د افعالو تکرار

د پارسی پخوانی لیکوال تر غزنوی دوری دمخه د هری جملی لپاره د فعل ذکر لازم ګڼی که څه هم یو فعل په جملو کی مسلسلا تکرار لا هم سی د افعالو تکرار لکه وروسته چی یو ادبی عیب وګڼل سو، د سامانی عصر په نثر کی عیب نه و، بلکه د الفاظو تکرار او د جملو تکرار هم کیده، او دغه تکرار په اوستا او پهلوی ژبو کی هم و، چی پارسی ژبی ته راغلی و، او دا یو قدیم ادبی سنت ګڼل کیده.[۸]

د مثال په ډول رودکی د ځوانی د غاښو په صفت کی داسی وایی: *سپید سیم رده بود و در و مرجان بود، ستاره سحری بود و قطره باران بود.* چی *بود* څلور واره پکی تکرار سوی دی، یا مثلا لکه دا جملی چی د (۳٦۰ هـ ق) د حدودو دی: *من خواستم که کتابی بنا کنم و هر چه شایسته اندرو یاد کنم... و بس قوتها شان پیدا کنم.*[۹]د سلیمان په نثر کی هم دغه د افعالو تکرار سته چی د قدیمو نثرو اثر دی او کله دونی ډیر افعال ذکر کوی چی په یوه لیکه کی څو مکرر فعلونه راوړی، د مثال په ډول: *بختیار په پښتو سندری کړینه، اوښی توینه، خدای ته ناری کړی غلبلی کړی، پاړکي لرینه.* و ګوری پنځه فعله په یوه سطر کی سره یو ځای سوی دی، چی دوه کټ مټ تکرار هم دی.

---

[۷] سبك شناسی ج ۲ ص ٦۹

[۸] سبك شناسی ج ۲ ص ۵۵

[۹] الابنیه عن حقایق الادویه، د ابو منصور علی هروی لیك

دلته باید دا هیر نه سی چه د ژبی دغه طبیعی او روان سبك ډیر ښه دی، او د افعالو د حذف او عطف ناروا دود وروسته رواج سوی دی، چی کله کله د کلام رنگ او خوند هم ور واوړی. موږ باید په اوسنی نثر کی دغه د افعالو د حذف بدعت رواج نه کړو، او د قدیم طبیعی او خوږ سبك پیروی وکړو.

٤. د روابطو حذفول

لکه دمخه چی مو وویل قدماوو د فعل تکرار عیب نه باله، او یو فعل یی مکرر هم د څو جملو په پای کی راوړ، خو تر (٤٠٠هـ ق) را وروسته په غزنوی دوره کی لیکوالو په مطعاطفو جملو کی په قرینه سره د ځینو روابطو حذف رواج کړ، او کلام ته یی ښو راز نوی بلاغت وباخښه. د مثال په ډول د بیهقی په دی جملو کی *است* رابط فعل محذوف دی: خیمه *مسلمانی ملك است و ستون پادشاه و طناب و میخها* رعیت. وروسته *ماند* فعل دری ځایه حذف سوی دی:پس چون نگاه کرده آید، *اصل ستونست، و خیمه بدان بپا بست و هر گه وی سست شد و بیفتاد نه خیمه و نه طناب و نه میخ.* هم چی باید داسی وای: نه خیمه ماند، نه طناب ماند نه میخ ماند.[١٠]

د سلیمان نثر لکه د تکرار افعال زوړ خاصیت چی لری دغسی هم د غزنوی دوری د پارسی رنگ پکی ښکاری، او اکثر افعال حذفوی، او له تکراره یی ځان ژغوری. د مثال په ډول:*وایم حمد و سپاس د لوی خاوند، او درود پر محمد مصطفی چی دی بادار د کونینو او* رحمت د ثقلینو...چی یو*وایم* له درو ده سره او بل *دی* له رحمته سره محذوف دی.

٥. د ترمیم حروف

د سلیمان د نثر یوه بله مهمه ممیزه دا ده چی د افعالو په پای کی د ترنم یو نون زیاتوی. او دا هغه خاصیت دی، چی وروسته د پیر روښان او درویزه په سبك کی خورا ډیر سوی او یو فنی رنگ یی موندلی دی، یعنی د مسجعو جملو په پای کی د ترنم یو نه زیاتیږی. دا ترنم د پښتو لنډیو په آخرنیو سلابیلونو کی عام دی، لکه خورینه، کوینه، راوړینه، د خوری، کوی، او راوړی حالی افعالو پر ځای. مثالونه: او سندری کړینه، یا اوښی تویوینه یا پاړکی لرینه. چی دلته د کړی، تویوی، لری افعال کافی دی او*(نه)* زاید دی.

---

[١٠] سبك شناسی ج ٢، ص ٧٢

سجع او موازنه

پخوانو ليکوالو به کله په جملو کی د سجع او موازنی په ډول کلمات راوړل چه د پارسی نثر په سامانی او غزنوی دوره کی دا رعايت لړ و، مگر وروسته چی فنی نثر د عربی په تقليد پيدا سو، دا کار ډير مبتذل او عام سو. بيهقی هم کله داسی اشجاع لری، د مثال په ډول: *فصلی خوانم از دنيای فريبنده، بيك دست شکر پاشنده،* و بديگر *دست زهر کشنده.*[11] د سليمان نثر که څه هم مسجع نه دی خو لکه بيهقی او نور کله داسی موازن او مسجع کلمات لری او لکه چی وويل سوه، د افعالو په پای پوری يونه د ترنم لپاره نښلوی، چی مسجع هم سی دا جملی هم دغسی رنگ لری: *او مراقد اوليا او واصلينو می پلټل او په هر لوری می کاملان موندل.*يا په جوبله کی *ملکيار دا پاړکی وويل،* چی *غازيان وپاريدل او* په څير د زمريو *ور توی سول.* دا د سليمان په نثر کی ځنی داسی اثرونه نه سته چه د پارسی د سامانی او غزنوی دوری سره نژدی کيږی او کوم ادبی جريان چی تر ده دمخه دری څلور قرنه په منځنی آسيا کی موجود و سليمان له هم هغه څخه متاثر ښکاری. اما دا زموږ استنتاج او څيړنی چی فقط د ده د کتاب پر يوه څو مخو باندی سوی دی، په کامل ډول د هغه عصر د نثر عمومی مميزات نه سی ښوولای، البته که بل يو منثور اثر له دغه عصره، زموږ په لاس کی وای نو به مو د حتم او يقين په ډول څه ويلی وای. له دی جهته هم له دغه بحث او پلټنی تکميل هغه وخت ته پريږدو، چی د پښتو نثر نوری زړی نمونی پيدا سی. او ښايی چی دا کار زموږ آيندگان پای ته ورسوی. او دغه اوسنی ارمانونه او منتج معلومات يا نقض کی يا تاييد.

د سليمان د نثر ځينی ناوړ ترکيبونه

تر اوسه موږ د سليمان د نثر ښيگړی در وښودلی، او د پارسی او عربی کومی اغيزی چی پکی ښکاری تحليل سوی. په دی نثر کی ځينی غوټه او سره نغښتلی عبارات او تراکيب هم سته چی ناوړ او غير متحسن ښکاری. ځکه د کتاب بشپړه نسخه نسته، او هم دا څو

---

[11] سبك شناسی ج۲، ص۷۳

پاڼی چی پیدا سوی دی په خورا بد خط دی، او سړی نسی ویلای چی دغه تعقیدات او ناوړه تراکیب پخپله د مولف او که د ناسخ او لیکونکی تصرف یا سهو ده؟

موږ چی د دغو ځو پاڼو شیاق او سباق ته گورو، ځکه چی د مولف نثر سهل روان او خوږ دی نو دا ویلای سو، چی دغه یو څو جملی او مغلق تراکیب به د ناسخ تصرف یا سهو وی.

دا لاندی تعابیر څرگند او خواږه او د بلاغت له اصولو سره سم په نظر نه راځی: *موسی چی ستر پلار و د قطب تللی و له بختیارانو څخه او میشت و پر ایواد چی سند باله سی. لرغونی برخه زوی د موسی شیخ احمد ته لوی ستانه ورکړ سوی دی، د سنزر لاس ونیو وگروهید او پر نړی د ستن ږغو وه.*

متن

بسم الله الرحمن الرحیم

وایم حمد و سپاس د لوی خاوند او درود پر محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم چی دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو، لوی لوی رحمتونه دی وی د هغه استازی پر آل او یارانو چه دواړه جهانه په دوی دی روښان اما بعد زه غریب خاوری سلیمان زوی د بارک خان ماکو سابزی چی په ویاله د ارغسان هوسیږم او په دی مځکو پایېږم، په سن دولس شپږ سوه د هجری تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو گرځیدم او مراقد او اولیا او واصلینو می پلټل، او په هر لوری می کاملان موندل، او د دوی په خدمت کی خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ.

چی له دی سفره په کور کی کښینستم او تناکی می وچاودلی د پښو، بیا پاڅیدلم او له ښتنه می مرستون سوم چی احوال د هغو کاملانو وکاږم او د دوی چی هغه ویناوی پاته کړی دی او پښتانه به لولی اوس.

ذکر قدوة الواصلین شیخ مشایخ بیټنی

چی د خدای په پیژندگلوی تر ټولو، لوی او بزرگ، نقل کاندی چی شیخ بیټنی هوسید په غره د کسی باندی او هلته ډیره او ده به هر کله ښښتن باله او روزه به و، په شپو به د خدای په عبادت بوخت و.

نقل هسی کاندی یارانو چی په روزگار د شیخ بیټنی کی د ده ورور چی سړبن نومید، او پر شیخ هم خورا گران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ویل خپل ورور ته، بیټنی خپل زوی اسماعیل ورکاوه او لوی سو د سړبن په کاله. خدای مهربان د اسماعیل په برکت سړبن ته نصیب کړه دونی زامن چی اوس تر وس تیر سو گڼون د هغو، د اسماعیل مرقد مبارک واقع دی د کسی پر غره، چی زه هلته تللی وم.

نقل کاندی چی بیټنی سپین ږری سو، نو ده به هر کله ښښتن ستایه، او رب ته به یی درخواست کاوه چی زما په کاله او د سړبن او غرغشتی په کول کی برکت کښیږده، بادار قبول کړه د ده درخواست، او ډکه سوه زمکه د پښتنخا د دوی په کول.

نقل کاوه سی چی شیخ بیټنی به ډیر تر ډیر دا سندری لولی او د کسی غره کی به کرځیده په شپی:

لویه خدایه، لویه خدایه — ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوی کی — ټوله ژوی په ځاری کی
دلته دی د غرو لمنی — زموږ کیږدی دی پگی پلنی
دا وگړی ډیر کړی خدایه! — لویه خدایه، لویه خدایه!

دلته لړ زموږ اور بل دی — ووږ کورگی دی ووږ بورجل دی
مینه ستا کی موږ میشته یو — بل د چا په مله تله نه یو
هسك او مزکه نغښته ستا ده — د مرو وده، له تا ده
دا پالنه ستا ده خدایه! — لویه خدایه، لویه خدایه!

نقل کاوه سی چی په روزگار د غازی شهاب الدین چي پر کفر یرغل و، شیخ ملکیار چی د غرشین ستانه و هم ملگری و د شهاب الدین چی په ډېلی کی هغه ستر واکمن ټاټوبی

وروښانده، او هم هوری مړ سو.

نقل کاوه سی چی په جوبله کی مسلمانان تر شا ولاړه، او کفارو بری وکړ، لیری نه و چی مسلمانان سی د کفارو په کټارو پینا، او دښنه بری وکړی، چی ناڅاپه شېخ ملکیار راغی، او پر دښن (یی) یرغل وکاوه او ډیر زښت (یی) ووژل.

نورو مسلمانانو هم د ملکیار تر اړخ توری وکښی او سره ومروړل (یی) دښنه. ستر ښتن دوی ته په مړانه د شیخ ورکړه لو سوبه او بری چی پخوا هم نه و په برخه سوی د چا هیڅکله، په هیڅ ځای کی په جوبله کی ملکیار دا پاړکی وویل، چی غازیان وپاریدل، او په ځیر د زمرو ور توی سول:

ښتن مو مل دی اوس مو یرغل دی
ایواد د بل دی غازیانو گوری
ښتن مو مل دی
توری تیری کړی دښن مو پری کړی منگولی سری کړی
څه له په تښتو
ښتن مو مل دی
گه ټینگ کړو زړونه پر بری یونه چی زمری یونه
اسلام را څخه دی
ښتن مو مل دی
غازیانو راسی ټول شا و خوا سی د شهاب په ملا سی
د شهاب په ملا سی
ښتن مو مل دی

نقل کاوه سی چی شیخ ملکیار ستانه به تل تتله د شیخ اسماعیل ستر ستانه پاړکی ویل او ږغ به (یی) کاوه داشیخ د سړبن زوی و:

تښته وکړه له ابلیسه چی ابلیس لعین ښکاره سی
هلته ورکه پلوشه سی ټول نړی توره تیاره سی
سړی وران سی له ابلیسه غوځ د پس په کټاره سی
که هر چا ابلیس خرڅ کړ نو بی هلته نندارہ سی

که سړی ابلیس ته پر سو نو پر کور د ویر ناره سی

نقل کاوه سی چی بختیار می ستر ستانه و، له د نه ځرگند سوی دی، هغه کرامات چی مو وگروهید او وویل موسی چی ستر پلار و د قطب تللی و له بختیارانو ښځه او میشت و پر ایواد چی سند باله سی، لرغونی برخه زوی د موسی شیخ احمد ته لوی ستانه ورکړ سوی (و) د سنزر لاس (یی) ونیو وگروهید او پر نړی (یی) د ستن ږغو وه، او د خدای وگړیه به (یی) را بلل په سمی ځو چی بمیا سو د وگړېه. بختیار په پښتو سندری کړینه، اوښی تویوینه، خدای ته ناری کړی، غلبلی کړي، پاړکی لرینه چی یو یی دا دی:

ویر می زړه سوری سوری کړ راته وگوره ملوکی!
په بیلتون کی دی وباسم له خوږ منه زړگی کوکی
راته وگوره ملوکی!
راته وگوره ملوکی!

د بیلتون اورونه بل دی هر گړی می زړگی سوځی
لیونی یمه د مینی سوځم زه لکه پیلوځی
راته وگوره ملوکی!
راته وگوره ملوکی!
غوړولی دی اوربل دی اور زما په زړگی بل دی
زه بختېار خاوری ایری شوم په اور سوی می کوگل دی
راته وگوره ملوکی!
راته وگوره ملوکی!

تعلیقات

د دی کتاب دغه ځو پاڼی چی دمخه راوړل سوی، په هغو کی د شیخ بیټنی ذکر داسی سوی دی: *نقل هسی کاندی یارانو چی په روزګار د شیخ بیټنی کی د ده ورور چی سړبن نومید، او پر شیخ هم خورا ګران و، سړبن نه درلود زامن او هر کله به ویل خپل ورور ته، بیټنی خپل زوی اسماعیل ورکاوه او لوی سو د سړبن په کاله. خدای مهربان د اسماعیل په برکت سړبن ته نصیب کړه دونی زامن چی اوس تر وس تیر سو ګڼون د هغو...*[12]

نعمت الله هم دغه عنعنه په مخزن افغانی کی هسی لیکی: *نقل است که سربن برادر کلان بیټنی مفلس بود و از سعادت فرزند هم محروم بود. روزی سربن به خانه برادر خود که شیخ بیټنی باشد آمده عرض کرد که ای برادر! دعا تو در باب جمیع خلایق مستجاب است در باب من توجه نمیفرمایی. حضرت شیخ بیت فرمود که یك پسر مرا ببر و پرورش نما... آخرالامر شیخ پسر خود اسماعیل را به برادر خود سربنی داد...*[13] په دی ډول زموږ لمړی مورخ سلیمان ماکو قول خو تر نعمت الله څلور سوه کاله دمخه دی. مګر یو له بله ربط او نژدیوالی سره لری او دا ښکاره کوی چی تر زرم هجری کال مخکی هم د شیخ بیټنی له بابته پښتنو معنعن او مستند روایات درلودل.

د شیخ بیټنی نور روایات موږ ته نه دی معلوم او نه د ده د ژوند وخت مورخانو تصریح کړیدی. فقط له پټی خزانی له لیکونو څخه ښکاری چي اسماعیل د بیټ نیکه زوی د خرښبون معاصر و، دغه سړی په کال ٤١١ هـ ق مړ سوی دی، نو چي د اسماعیل د ژوند وخت د ٤٠٠ هجری حدود وی، ښایی چی پلار او اکا یی هم د ٣٥٠ ه په حدودو کی ژوندی وی.

د شیخ بیټنی اشعار

د پښتو په پخوا نو اشعارو کی د شیخ بیټنی یو مناجات ډیر قیمیتی دی، او دا ادبی ټوټه سلیمان ماکو پخپله تذکره کی هسی راوړی: *نقل کاندی چی شیخ بیټنی سپین ږیری*

[12] د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا

[13] مخزن افغانی قلمی

سو، نو ده چي هر کله ښښتن ستايه، او رب ته به يي درخواست کاوه چي زما په کول او سړين او غرغښت په کول برکت کښيږده، بادار قبول کړ د ده درخواست، او پکه سوه ځمکه د پښتونخوا د دوی په کول. نقل کاوه سی چي حضرت شيخ بيټنی به ډير تر ډيره دا سندری ولولی او د کسی غره کی به گرزيده په شپي:

لويه خدايه، لويه خدايه! *ستا په مينه په هر ځايه*

لکه چي وويل سوه، دا شعر د ۳۵۰ه په حدودو اړه لری، او له الفاظو او کلماتو يي هم دغه مطلب ښکاری هغه لغات او کلمات چي پکی راغلی دی، اوس ځينی په دغو معناوو مړه دی، مثلا ژوی اوس څوک د مخلوق او حيوان په معنی نه وايی، فقط په زړو ادبياتو کی کله کله وينو او که دغه کلمه په فعلی معنی واخلو يعنی (ژوند کوی) دا تعبير هم زوړ دی، او اوس مستعمل نه دی. دغسی هسك هم دلته د آسمان په معنی دی او دا کلمه پدغه مفهوم ډيره زړه ده، پخوا يي آسمان ته هسك وايه مگر اوس هر لوړ شی ته هسك وايو او دا لغوی تحول وروستنی دی. لکه د عربی سما چي آسمان ته هم وايی، او د هر ځای لوړي خوا ته هم وايی.

پر دی شعر د پرديو ژبو اغيزه هم لږ ده او له هغو زړو اثارو څخه دی کوم چي په غرو کی ويل سوی دی، او د عربی او پارسی ژبو له اغيزو څخه تش وی، لکه د امير کروړ او لوديانو اشعار، مثلا په ټول شعر کی يوه پردی کلمه نسته او فقط د خدای مشترکه کلمه لری، چي هغه هم ښايی د پښتو په ريښو کی ډيره نژدی وی، او د دی سوچه توب علت هم دا دی چي بيټ نيکه په کوه سليمان کی اوسيد او پر ژبه يي د نورو ژبو اثر نه و سوی. د شعر وزن او عروض هم د پښتو ملی بدلو ته ډير ورته دی او يو تکرار کيدونکی کسر لری (لويه خدايه، لويه خدايه) چي دغه قديم ادبی رنگ تر اوسه هم د پښتنو په بدلو کی ليدل کيږی، او ښکاری چي يو پخوانی ادبی مزيت دی، دا شعر د مضمون او ادبی فکر له پلوه هم پخوانی اريايی سندرو ته ورته دی، ځکه چي په پخوانو اريايی اقوامو کی (کوله–کول) ډير اهميت درلود ، او پر دغه کول باندی اکثر اجتماعی تشکيلات بنا وو، او دوی هر کله خپلی کورنی او کهولونه ډيرول او کورنی يي د ټولو نعمتونو مرکز گڼله.[١٤] د شيخ بيټنی دا شعر که له ريگويدا سره مقابله کړو، نو د مضمون له پلوه له دی مناجات سره نژديوالی لری: خدای د ژوند واکمن دی، مالك الملك دی، دی ښاغلی کورنی سړو ته ورکوی. خدايه موږ ستا مريي يو، بی اولاده، بی

---

[١٤] د گوستا لوبون تمدن هند ص ۱۸۸

اسماعيل

د پښتو مورخان او د آسمأالرجال خاوندان ليکي چې اسماعيل په اصل د شيخ بيټنی زوی، خو د خپل تره سړبن په کور کی لوی سوی و نو ځکه په سړبن مشهور دی، لکه سليمان ماکو چې ليکی: *اسماعيل د شيخ بيټنی په کور کی لوی سوی و، او د سليمان په غره کی ميشته او هم هوری وفات سو*. دا مورخ وايی: *د اسماعيل مرقد واقع د کسی پر غره چې زه هلته تللی وم...*

دغه روايات نعمت الله هم کټ مټ په مخزن کی داسی تاييد کوی: چون *اسماعيل به سن رشدی رسيد و از رياضات شاقه به مراتب ولايت رسيد و اين شيخ اسماعيل سړبنی پسر حضرت بېټ است...شيخ اسماعيل سړبنی قدس سره صاحب عبادت و رياضت شاقه بود و مقتدای وقت به علوم ادنی، کاشف اسرار طريقت و حقيقت بوده در ولايت (روه) چون به وطن مأطوف رسيدند به مقام خواجه منزل گرفتند و خلايق از جايهای دور به ملازمت شتافتند*. سليمان ماکو او نعمت الله هروی دواړه وايی چې د اسماعيل د ژوندانه ځای کوه سليمان و، بل ځای نعمت الله مورخ تصريح کوی چې د ده مزار په هغه ځای کی دی چې وازه خوا يی بولی او وازه خوا د سليمان د غره په لمنو کی ده. علاوه پر دغه په پټه خزانه کی هم د اسماعيل احوال ليکل سوی او وايی چې دی د خرښبون معاصر و، ځکه چې د خرښبون وفات په ٤٢١ ه کی دی نو موږ د اسماعيل د ژوند عصر هم دغه ګڼو.[16]

اسماعيل د خپلي کورنی مشهور عابد او د خدای دوست سړی و، د مخزن افغانی له رواياتو څخه ښکاری چې دی له خپله کوره په سياحت هم تللی و، او له لويو اولياوو سره ملاقی سوی و.

---

[15] ريګويدا، باب ۷، ف ٦، سندره ۷

[16] پټه خزانه د ۲۱

د اسماعیل اشعار

د اسماعیل اشعار موږ ته په دوو وسیلو را رسیدلی دی، لومړی شعر یی هغه دی چی سلیمان ماکو پخپله تذکره کی په دی ډول را نقل کړی دی: *نقل کاوه سی چی شیخ ملکیار ستانه تل تر تله د شیخ اسماعیل ستر ستانه پاړکی ویل او ږغ به یی کاوه دا شیخ د سړبن زوی و.*

تښته وکړه له ابلیسه   *چی ابلیس لعین ښکاره سی*

ټول پاړکی په متن کی راغلی دی. د اسماعیل یو بل شعر چی د ده پر خاندانی احساساتو دلالت کوی ، د پټی خزانی لیکوال په دی شرح لیکی: *هسی وایی* چی یو وقت خرشبون بابا *د اسماعیل د سړبن او بیټنی نیکه په مخ کی ناست و، د دوی کور و د کسی پر غره نو خرښبون د پلار او تره له خوا په تګ او رخصت ماذون سو، اسماعیل نیکه داسی ناری وکړلی:*

که یون دی یون دی	مخ کی بیلتون دی
که وروره وروره	خرښبون وروره
ته چی بیلتون کړی	زما ویر وګوره
چی ځی مرغی له	توری کرغی له
همزولی پاته	ځی چی برغی له
د خدای دپاره	خرښبون یاره
چی هیر مو نه کړی	زموز کول واړه
زړه می رپیږی	یار می بیلیږی
بیلتون یی اور دی	ځان په سوځیږی

لکه چی معلومه ده اسماعیل یو روحانی او د متصوفینو مل سړی و، نو ځکه د ده په لومړنی شعر کی د وعظ او تلقین او نصیحت رنګ سته. او ځینی عربی لغات هم پکی راغلی دی، چی د ده روحانی حیات ښکاره کوی، اما دوهم شعر خاص په ملی وزن دی او د پښتو ژبی د مخصوصو عروضو او آهنګ نمایندګی کوی، او پردی لغات هم نه لری، نو ځکه ویلای سو چي دا شعر هم د پښتو ژبی په زړه دوره اړه لری، او په هغو اشعارو کی حسابیږی، چی

د نورو ژبو اثر پر لږ سوی دی، او داسی ناری تر اوسه هم د پښتو ژبی په افسانو کی سته چی شعری وزن او عروض یی مخصوص دی، او په یوه خاص آهنگ ویل کیږی.

ملکیار غرشین

غرشین د پښتنو یو مشهور ستانه قوم دی، چی پخوا یی یو وچ غر سر سبز او آباد کړی و، نو ځکه دوی غرشین بولی، او دا قوم د کندهار خواوو کی اوسی او په شمیر ډیر لږ دی.[۱۷]

ملکیار له دغه قومه یو خورا ستانه او مشهور سړی دی، چی د پښتنو مورخانو د ده ذکر پخپلو مشاهیرو کی راوړی دی. نعمت الله هروی لیکی چی: *ملکیار د شیخ ابوبکر طوسی معاصر او په ډیلی کی یی یو ځای درلود، چی سلطان شهاب الدین غوری د ملتان د یرغل پر وخت ده ته بخښلی و، او د ده مرقد هم هوری دی.*[۱۸]

دا روایت چی نعمت الله کښلی دی، څو سوه کاله دمخه سلیمان ماکو همدغسی روایت راوړی دی او ځنی ښکاری چی د ملکیار د ژوند وخت د سلطان معز الدین غوری عصر و او دی په جګړو کی د سلطان ملګری هم و ځکه چی سلطان لومړی پلا پر ملتان په ۵۷۱ ه حمله کړی وه، نو د ده د حیات زمانه هم په دغو وختو کی تخمین کولای سو.

سلیمان ماکو د ده په احوال کی هسی لیکی: *نقل کاوه سی چی په روزګار د غازی شهاب الدین چي پر کفر یرغل و، شیخ ملکیار چی د غرشین ستانه و هم ملګری و د شهاب الدین چی په ډهلی کی هغه ستر واکمن ټاټوبی وروښانده، او هم هوری مړ سو. نقل کاوه سی چی په جوبله کی مسلمانان تر شا ولاړه، او کفارو بری وکړ، لیری نه و چی مسلمانان سی د کفارو په کتارو پینا، او دښنه بری وکړی، چی ناڅاپه شیخ ملکیار راغی، او پر دښن (یی) یرغل وکاوه او ډیر زښت (یی) ووژل. نورو مسلمانانو هم د ملکیار تر اړخ توری وکښی او سره ومروړل (یی) دښنه. ستر څښتن دوی ته په مړانه د شیخ ورکړه لو سوبه او بری چی پخوا هم نه و په برخه سوی د چا هیڅکله، په هیڅ ځای کی.*[۱۹]

---

[۱۷] حیات افغانی ص ۱۵۲

[۱۸] مخزن افغانی قلمی

د سلیمان ماکو له دغه بیانه ښکاري چې ملکیار یو غښتلی او توریالی سړی هم و، او د توري او ادب له ځښتنانو څخه و چې د سلطان سره یې په جهادو او جګړو کې ملګرې کړله، داسې ښکاري چې ملکیار تر جنګیالي توب او توریالي توب علاوه، ادبي ذوق هم درلود، پخپله هم شاعر و، او د نورو پښتنو شاعرانو اشعار یې تل لوستل، لکه چې سلیمان ماکو د شیخ اسماعیل سړبني شعرونه د ملکیار له خولې را نقل ګړي دي.

د زهد، تصوف او عرفان له پلوه هم ملکیار ښه شهرت لري. او مورخان د ده له نامه سره پران هم لیکي او د ده عرفاني شهرت دوني ډېر و چې تخمینا دوه نیم سوه کاله وروسته سلطان فیروز شاه (۷۲۵–۷۹۰ هـ ق) ډیلي ته نږدې فیروز آباد بنا کړ نو هلته دی پاچا د شیخ ملکیار پران په یادګار یو سرای هم جوړ کړ چې د هغه عصر مورخ ضیأ الدین برني یې په ۷۵۸ ه ق کال ذکر کوی لکه چې مورخان تصریح کوي.[20] ملکیار په دهلي کې اوسیده، او هم هورې مړ سو، او په دغه ښار کې د شیخ ابوبکر طوسي له مزاره سره یو ځای ښخ دی او سلیمان ماکو د ده یو شعر داسې را نقل کړی.

پر هغه میدان کې شیخ ملکیار د سلطان معز الدین د لښکرو سره یو ځای جنګیدی او نژدې و چې د سلطان لښکر ماته وکړي، نو دی توریالي ادیب او عارف یوه د ننګ او جنګ سندره وویله، او لښکریان یې همت شجاعت او توریالیتوب ته تشویق کړل. ځو په پای کې بریالي سوه، او د جنګ پر ډګر یې سوبه په برخه سوه.

سلیمان لیکي: په جوبله کې *ملکیار دا پارکي وویل غازیان وپاریدل او په ځیر د زمریو ور توی سول.*

ښتن مو مل دی — *اوس مو یرغل دی* — *هیواد د بل دی*

د ملکیار دا شعر چې په بشپړ ډول د تذکرة الاولیا په متن کې محفوظ دی، د قدیمو اقوامو د حسیاتو او رجز رنګ لري، له هغو سندرو څخه دی، چې پخوانو پښتنو به د جګړې پر میدان ویلې، او مقصد یې دا و چې د زلمو احساسات تاوده کړي او پر جنګ یې ښه وپاروي. د دې شعر عروضي کیف او الفاظ او کلمات سوچه دي. او لکه نور وګړني (عوامي) اشعار یو تکراریدونکی کسر هم لري. چې د هر بند په پای کې ویل کیږي، او د پښتو د

[19] تذکرة الاولیا

[20] تاریخ فیروز شاهي ص ۱۳٤

مخصوصو اشعارو یو ښه خاصیت دی. شاعر په حقیقت کی یو مبلغ هم دی، او په هر ځای او هره موقع کی د خپلو ویناوو د اغیزمن کولو لپاره د بیان طرز او اسلوب داسی ټاکی چی د ده وینا پر اوریدونکو باندی اغیزه وکړی او د شعر مقصد حاصل شی.

په دی پاړکی کی هم ملکیار د غوری سلطان د جنګیالو د پارولو دپاره دوی ته داسی خطابونه کړی دی، چی باید په اوریدلو یی متاثر سوی وی، او په دوی کی یو ملی او دینی احساس پیدا سوی وی. دا پاړکی بیله نومو نور ټول سوچه پښتو دی، او په آخر پاړکی کی (ملا) د ملګری او همراهی په معنی زړه کلمه ده، چی د اسعد سوری په قصیده کی هم راغلی ده. او له دی څخه هم ښکاری چی دا شعر د پښتو ژبی په قدیمه دوره اړه لری، او په دغه وخت کی لا داسی قدیم کلمات مړه نه وه او له استعماله نه وه لویدلی. د پښتو په پخوانیو اشعارو کی د امیر کروړ سوری تر شعر وروسته دا لومړی جنګی اثر دی، مګر فرق یی دونی دی، چی امیر کروړ پخپل شعر کی د یوه زبردست او غښتلی قاید رنګ لری او د یو نامور اتل په ډول شعر وایی خو ملکیار دلته د یو مبلغ په دود خبری کوی، او له خپله عرفانی مقامه هم کار واخلی، او د شعر په وسیله د لښکرو روح تقویه کړی نو ملکیار په پخوانو شاعرانو کی هم عارف و هم شاعر، هم جنګیالی او دا دری سره خواوی د ده په شعر کی سته.

قطب الدین بختیار

قطب الدین د احمد زوی د موسی لمسی په قوم پښتون بختیار او د خپل عصر له نومیالیو څخه چی تر اوسه هم په هند کی لوی شهرت لری. پردیو مورخانو دا سړی نه دی پیژندلی او د ده پښتونوالی ذکر یی نه دئ کړی. مګر د پښتنو مورخانو دی د پښتنو په عرفانی مشاهیرو کی راوړی دی. نعمت الله په مخزن کی د ده مناقب په تفصیل راوړی، او داسی وایی: *حضرت خواجه قطب الدین بختیار کا کی قدس الله سره نام پدر شان احمد بن موسی است ساکن اوش بود که از توابع بغداد است، و تولد آن برګزیده در سنه پانصد و هفتاد و پنج اتفاق افتاد، چون سال عمر ایشان به بیست و پنج رسید، حضرت معین الدین سجزی با آن مکان تشریف آورد خواجه قطب الدین بختیار دست انابث بذیل هدایت ایشان در آورده مرید شد...بعد بر فاقت شیخ جلال الدین متوجه هندوستان شدند در بلده ملتان به غوث العالم شیخ بهاالدین ذکر یا ملاقات نمودند...*[۲۱]

په دی ډول نعمت الله د پښتنو مورخ قطب الدین بختیار د خپل کتاب په ډیرو ځایو کی دی (قطب افغان) بولی، او د ده د نورو هم قومانو مشاهیرو نومونه هم راوړی لکه خواجه یحیی بختیار، شیخ شهاب بختیار شاه ابوبکر بختیار او نور.

دا خو ښکاره ده چی بختیار د پښتنو یو خورا مشهور او ستانه قوم دی، چی تر اوسه هم د سلیمان غره په شا او خوا کی پوندگی او سوداگری کوی، نو ځکه چی پردی مورخان د پښتنو په دغه قوم نه و خبر نو یی قطب الدین پښتون نه دی لیکلی، تش د ده سره بختیار لیکی، فرشته وایی چی دی په اوش کی زو کړی دی، چی د ماوراً النهر له ښارو څخه و[22] ابو الفضل هم دی د فرغانی د اوش بولی.[23]

اوش یا اوچ خو دوه زاړه ښارونه وه چی د سیحون پر هغه بله غاړه ودان وه[24] ابن خردابه وایی: دا یو لوی کلی و چی له قبا څخه اوه فرسخه لیری و او اوزگند ته لس فرسخه پروت و[25] یاقوت هم دا دوه کلی بیل بیل یادوی اوش له فرغانی څخه او اوچ د سیحون پر غاړه کښی[26] نو که موږ د نورو مورخانو دغه قول چی قطب الدین په اوش کی اوسیده منو ځکه چي د ده پښتنواله پښتنو مورخانو تصدیق کړی ده، نو دا ویلای سو چی د ده نیکه یا پلار به هغی خوا ته تللی او قطب الدین به هلته زو کړی وی. دلته دا خبره هم د غور وړ ده چي زموږ پښتون مورخ سلیمان ماکو په خپله تذکره کی د دی قطب الدین ذکر داسی کړی دی*نقل کاوه سی چی بختیاری ستر ستانه و، له د نه څرگند سوی دی، هغه کرامات چی مو وگروهید او پر نړی (یی) د ستن پلار و د قطب تللی و له بختیارانو څخه او میشت و پر ایواد چی سند باله سی.*[27] دا روایت خو د قطب الدین د نیکه تگ له خپله وطنه ثابتوی، مگر د ماوراً النهر پر ځای سند ښیی که موږ دقت وکړو، په سند کی هم په دغو وختو کی یو ښار ودان و چی اوچ یا

---

[21] مخزن قلمی افغانی

[22] تاریخ فرشته ص ۳۲۸

[23] آئین اکبری ج۲ ص ۱٦۹

[24] حدود العالم ص ۲٤

[25] المسالك و الممالك ص ۳۰

[26] معجم البلدان ج۱ ص ۳٦۸

اوچه بلل کیده، مورخان یی د سلطان معز الدین غوری په فتوحاتو گی د ملتان سره یو ځای راوړی[28] او دا ښکاری چی اوچ د سند یو مشهور ښار و.

نو که د قطب الدین پلار او نیکه په دغه ښار کی اوسیدلی وی ځکه چي د قطب الدین او د ده د پلار نور عرفانی معاصرین هم په ملتان گي و، نو به د سلیمان ماکو قول اصح وی، په هر صورت قطب الدین خو پښتون و، چی یی له خپله قومه بختیارانو څخه تللی یا د سند په اوچ یا د ماوراً النهر په اوش کی اوسید، لکه دمخه چی وویل سوه، په هند کی یی شهرت موندلی دی.

قطب الدین د مخزن افغانی اوآئین اکبری او مخبرالواصلین په قول د لومړی خور په ١٤ په ٦٣٣هـ او (فرشته ٦٣٤هـ) د عمر پر ٤٨ کال وفات او په دهلی کی ښخ سو، چی تر اوسه یی مزار ډیر مشهور دی.

د قطب الدین اشعار

د قطب الدین علمی او عرفانی شهرت خو له تیرو لیکنو څخه تاسی ته ښکاره سو، چی دا نومړی بختیاری پښتون په عرفانی دنیا کی څونی لوړ مقام لری، او اکثر د اولیاوو تذکره نگاران د ده احوال ذکر کوی. مگر دا عارف د پښتو یو خورا ښه شاعر هم دی، چی سلیمان ماکو یی پخپله تذکره کی د مناقبه تر شرح وروسته یوه عشقی سندره هسی را نقل کوی، او ځکه چی سلیمان د ده معاصر دی، نو یی قول د منلو وړ هم دی: *بختیار په پښتو سندری کړینه اوښی تویوینه، خدای ته ناری کړی، غلبلی کړی، پاړکی لرینه چی یو یی دا دی:*

ویر می زړه سوری سوری کړ — راته وگوره ملوکی!

په دی شعر کی د پښتو شعر زوړ اثر او سلاست سته، یوه پردی کلمه په کښه نه ده، او د ادا ډول یی هم ساده اما ډیر بلیغ دی، د مینی واردات او د مین زړه احساسات یی ښه پکی څرگند کړی دی. دا شعر لکه اوسنی عامیانه اشعار تکراریدونکی کسر هم لری. داسی ښکاری چی قطب افغانی د مینی په دنیا کی تاوده جذبات لرل، او سلیمان ماکو چی د ده

---

[27] د سلیمان ماکو تذکره

[28] تاریخ معصومی ص ٣٣، تاریخ مبارک شاهی ص٥-٦، طبقات اکبری ج٢ ص٦٢

معاصر دی، دغه عشقی احساسات یی په داسی ډول بیانوی: *تل ژاړی، او ناری او غلبلی کړی، او د عشق سندری لولی، له دغو عشقی نارو او سندرو څخه یوه سندره اوس موږ ته پاته ده، چی د شاعر د زړه درد او سوزناکه جذبات ښکاره کوی*

قطب یو د پارسی لوی دیوان هم لری، چی ټول عشقی غزلیات دی او له هغو څخه هم د ده عشقی جذبات ښکاری، مګر په پارسی کی د ده اشعار ډیر ښه بلیغ او روان نه دی، ځکه چی اصلی او مورنی ژبه یی پښتو وه، نو یی په پارسی هغسی اشعار نه دی ویلی چی د پارسی د لوړو شاعرانو سره مقابله وکړی، په اکثرو پارسی اشعارو کی تعقید او شعری عیوب سته، لکه دا شعر:

هر که رابر سر کوی تو مقامش باشد   شربت وصل تو هر لحظه به کامش باشد

په لومړی مسری کی (را) او بیا مقامش (ش) بیخونده دی، او دا دواړه په یوه جمله کی په دغه ډول سره یو ځای کول هم د بلاغت له اصولو سره نه ښایی، که دا لاندی ابیات هم ولولی، دغه خبره به ښه څرګنده سی، او هم به مو د ده د پارسی کلام نمونه لوستلی وی.

ای خاک درت به فرق سر تاج   محتاج تو هم غنی و محتاج
هستی وجود عاشقان را   کردی که به کرشمه تو تاراج
از دولت عشق تو دل من   چون بحر عمیق گشته مواج
از مملکت وجود عشقت   هر چیز که بود کرد خراج
خامی که زنده ام از انا الحق   بر دار زینش همچو حلاج
محتاج تو قطب دین نه تنهاست   باشد بتو کاینات محتاج

که د دغه پارسی دیوان انتساب قطب افغان ته ثابت سی، نو به موږ ووایو په رښتیا چی دا د ډو غیر پارسی زبان سړی کلام دی، چی پارسی یی خپله ژبه نه وه او یو پښتون به داسی ماته ګوډه پارسی وایی. که څه هم لوړه غزله د ویونکی د فکر پوخوالی ښیی خو ژبه یی هغومره پخه، سوچه او خوږه نه ده.